

ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження. Дослідження прав і соціальних прав ВПО під час воєнного стану в Україні є надзвичайно актуальним, оскільки воєнний конфлікт істотно впливає на права цієї категорії осіб, а швидкі зміни в законодавстві можуть змінювати умови забезпечення їхніх соціальних прав, таких як право на житло, освіту, медичну допомогу та працевлаштування. ВПО часто стикаються з дискримінацією через місце проживання або етнічну приналежність, що в умовах війни може погіршувати соціальні проблеми та вимагати глибокого дослідження взаємодії між правами та соціальними потребами. Невизначеність правової ситуації та зміни в правовій політиці також вимагають аналізу можливостей захисту та підтримки прав ВПО в умовах надзвичайного стану. За офіційними даними, мільйони громадян стали внутрішньо переміщеними особами, і питання їхнього правового забезпечення стає надзвичайно важливим. Проблема ефективного захисту прав ВПО в умовах військових дій, а також забезпечення мінімальних умов для їхнього існування, виходячи з прав людини та міжнародних стандартів, є вкрай актуальною в контексті поточного стану в Україні. Законодавчі та соціальні ініціативи, спрямовані на підтримку таких осіб, потребують постійного вдосконалення з урахуванням нових викликів.

Метою наукової статті є аналіз правових та соціальних прав внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану в Україні, вивчення ефективності нормативно-правових актів та урядових ініціатив, а також визначення проблем, з якими стикаються ВПО в процесі реалізації своїх прав.

Виклад основного матеріалу. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це громадяни, які були змушені покинути свої домівки через бойові дії, окупацію або інші загрози, але залишились на території України. Права цих осіб, які потребують особливого захисту під час війни, становлять одну з основних тем правозахисту в умовах воєнного стану. ВПО є однією з найбільш вразливих груп населення під час збройного конфлікту.

На сьогодні українське законодавство щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб продовжує розвиватися та удосконалюватися. Внутрішнє переміщення осіб в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, серед яких: Конституція України [1], Закон України № 1 [2], постанова КМУ № 646 [3], постанова КМУ № 280 [4], постанова КМУ № 331 [5], розпорядження КМУ № 909-р [6] тощо.

Законодавча база України передбачає захист прав внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, ВПО мають право на:

1. реєстрацію та отримання довідки ВПО, що є ключовим документом для доступу до соціальних виплат та пільг;
2. збереження місця реєстрації у виборчих списках та участь у виборах;
3. належне ставлення з боку державних органів та відсутність дискримінації;
4. право на працю та рівний доступ до ринку праці;
5. право на освіту для дітей та дорослих.

Окрім того, внутрішньо переміщені особи мають право на безкоштовну правову допомогу, що є критично важливим у разі потреби у відновленні документів.

Довготривалі дослідження ситуації в Україні підтверджують, що ключовим аспектом соціальної політики щодо внутрішньо переміщених осіб є їхня адаптація та соціально-економічна інтеграція в суспільство. Цей процес визначається низкою об'єктивних чинників, зокрема ефективністю законодавчої бази, застосуванням інноваційних методик, можливістю їх реалізації, а також професійним рівнем соціальних працівників та інших фахівців.

Наразі в Україні діє система підтримки внутрішньо переміщених осіб, що регулюється відповідними нормативно-правовими актами та соціальними програмами. Відповідно до постанови КМУ № 332 [7], у 2022 році понад 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали фінансову допомогу на загальну суму 52,8 млрд гривень із державного бюджету. Крім того, згідно з постановою КМУ № 214 [8], виплата державних допомог і пільг продовжується протягом усього періоду воєнного стану та ще місяць після його завершення.

Тож система допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні є елементом соціальної політики, проте існують значні проблеми. Наявність великої кількості програм та фінансування свідчить про серйозну потребу у підтримці, але ефективність законодавства та інфраструктури залишається низькою. Виплати часто затримуються, а координація між органами влади не завжди ефективна. Програми для вразливих категорій, хоча й важливі, потребують покращення адміністрування та ресурсів для масштабної реалізації. Для досягнення успіху необхідно не лише надавати фінансову допомогу, а й створювати умови для соціально-економічної інтеграції та розвитку інфраструктури.

Так, забезпечення соціальних прав внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану полягає в досягненні балансу між національними інтересами держави та її конституційними і міжнародними зобов'язаннями щодо дотримання встановлених стандартів. Як приклад можна навести питання компенсації за знищене чи пошкоджене приватне нерухоме майно.

Надання компенсаційних виплат є порівняно новим процесом, що потребує значного вдосконалення. Враховуючи важливість забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності України, питання реалізації права на ком-

пенсацію пошкодженого майна наразі не є головним пріоритетом для держави, зокрема через великі фінансові навантаження на бюджет. Проблема забезпечення житлом є дуже актуальною в Україні, будівельні роботи часто припинені або здійснюються надзвичайно повільно. Недосконалість процедури компенсації змушує людей відновлювати своє житло за власні кошти, включаючи кредитні, що значно знижує їх платоспроможність в інших сферах і негативно позначається на економічному стані країни[9, с. 159].

Соціальні права внутрішньо переміщених осіб включають доступ до житла, медичних послуг, освіти та роботи, що набуває особливої актуальності під час воєнного стану. Держава зобов'язана забезпечити ВПО тимчасовим житлом, проте система його розподілу стикається з проблемами, і наданих ресурсів часто не вистачає. Медичні послуги для ВПО є безкоштовними за державними програмами, але через високе навантаження на медичні установи доступ до них може бути ускладненим. Діти ВПО мають право на освіту в будь-якому регіоні України, однак ключовими викликами залишаються їхня адаптація до нових умов та психологічний супровід. У сфері працевлаштування ВПО мають право на роботу, але стикаються з конкуренцією на ринку праці, водночас держава підтримує їх через програми зайнятості, соціальні виплати та ініціативи з розвитку підприємництва.

Отже, ВПО мають гарантовані державою правові та соціальні права, проте їх реалізація стикається з численними викликами. Попри зусилля влади та громадських організацій, проблеми з житлом, доступом до медичних послуг, освіти та працевлаштування залишаються актуальними. Важливими кроками для покращення ситуації є подальше удосконалення правового регулювання, розширення соціальних програм і підвищення рівня підтримки ВПО та відновленню нормального життя.

Що стосується іноземного досвіду, то міжнародні конвенції та принципи, зокрема «Декларація прав внутрішньо переміщених осіб» (ООН) та нормативи, прописані у Європейській Конвенції з прав людини, встановлюють високі стандарти захисту прав ВПО. Проте українське законодавство має деякі обмеження в частині реалізації цих прав, особливо щодо рівня соціальної підтримки та доступу до правосуддя.

Отже, збройні конфлікти, насильство та інші кризові ситуації нерідко призводять до вимушеної втрати житла й майна, що порушує основоположні права людини. Попри наявність міжнародних правових гарантій, зокрема забезпечення права на власність у кризових умовах залишається складним викликом, який потребує ефективних механізмів захисту та відновлення майнових прав постраждалих осіб.

Як стверджує Галіахметов І.А., на найближчий період важливим завданням у політиці захисту прав внутрішньо переміщених осіб має стати ухвалення середньострокових політико-правових рішень, які забезпечать ВПО житлом, працевлаштуванням, соціальним захистом, доступом до освіти, медичної до-

помогти, документами, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, а також їх залучення до процесу прийняття рішень органами місцевого самоврядування і використання інструментів місцевої демократії[10, с. 68].

Так, у контексті воєнного стану виникають проблеми, пов'язані з недосконалістю адміністративних процедур, що не завжди ефективно відповідають на потреби ВПО, зокрема через затримки в оформленні документів, складнощі в отриманні соціальної допомоги та доступі до інших послуг. Також відсутність належної координації між державними органами та організаціями, що опікуються ВПО, а обмеження через воєнні дії ускладнюють доступ до ресурсів і створюють труднощі в координації. Для вдосконалення механізмів підтримки ВПО пропонується оновлення нормативно-правової бази, спрощення адміністративних процедур, покращення координації між державними і міжнародними організаціями через створення єдиного інформаційного простору, а також використання інноваційних технологій для прискорення процесів і зменшення бюрократичних бар'єрів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що, незважаючи на значні кроки, зроблені Україною для забезпечення прав ВПО під час воєнного стану, існує низка проблем, що ускладнюють їхнє повноцінне соціальне включення. Хоча Україна запровадила важливі законодавчі ініціативи та програми соціальної підтримки, проблема інтеграції та адаптації ВПО залишається гострою. Основними викликами є складнощі з працевлаштуванням, доступом до житла, освіти, медичних послуг, а також психологічна адаптація осіб, які пережили втрату домівки та близьких. Деякі нормативні акти потребують подальшого вдосконалення, зокрема щодо механізмів реалізації соціальних гарантій та їх доступності на практиці. Особливої уваги потребують питання психологічної підтримки ВПО, оскільки багато з них стикаються з посттравматичними стресовими розладами, депресією та іншими емоційними труднощами. Важливим аспектом є формування толерантного ставлення до переселенців з боку місцевих громад, що сприятиме їхній швидшій інтеграції. У цій складній ситуації варто продовжувати роботу над удосконаленням правового поля, забезпеченням реальної доступності соціальних гарантій, створенням сприятливих умов для працевлаштування та житлового забезпечення ВПО. Комплексний підхід, що поєднує державну підтримку, громадські ініціативи та міжнародну допомогу, є основним для ефективного вирішення цієї проблеми. Забезпечення належних умов для інтеграції ВПО не лише сприятиме їхній адаптації, а й стане важливим кроком на шляху до зміцнення соціальної єдності та відновлення країни після війни. Тому забезпечення прав ВПО не лише сприяє соціальній стабільності, а й допомагає інтеграції цих людей у суспільство.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014. 2015. № 1. Ст. 1. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 08.02.2025).
3. Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб :постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 646. Урядовий кур'єр. 2016. № 187.
4. Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2018. № 280. Урядовий кур'єр. 2018. № 79.
5. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#n8>. (дата звернення: 08.02.2025).
6. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 909. Урядовий кур'єр. 2017. № 240.
7. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова КМУ від 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.02.2025).
8. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: постанова КМУ від 07.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.02.2025).
9. Чепік-Трегубенко О. С., Довгопол П. Д. Забезпечення права особи на компенсацію за пошкоджене нерухоме майно внаслідок бойових дій. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану: зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. конф. з нагоди 75 річниці Заг. декларації прав людини, м. Харків, 8 груд. 2023 р.: електрон. наук. вид. Харків: Право, 2023. С. 155-159.
10. Галіахметов І. А. Змістова характеристика прав внутрішньо переміщених осіб та хосттериторіальних громад. Аналітичне-порівняльне правознавство / редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2022. №4. С. 63-68.

Viktoriia PYTLOVANA. Legal and social rights of internally displaced persons during martial law in Ukraine

The article examines the legal and social aspects of protecting internally displaced persons (IDPs) under martial law in Ukraine. Given the large number of people forced to leave their homes due to the armed aggression of the Russian Federation, the issue of ensuring their rights has become particularly urgent. The article provides a detailed analysis of legislative initiatives and regulatory acts aimed at supporting IDPs, including social protection, access to

medical services, housing rights, and the right to education. Special attention is given to the analysis of social assistance, including financial payments and other state programs that ensure a minimum level of subsistence for displaced persons. An important aspect is the legal status of IDPs in Ukraine, which includes the specifics of ensuring rights to social benefits, access to justice, and other forms of legal protection. The article addresses the difficulties faced by IDPs in obtaining documents, registering their place of residence, and exercising their rights, which remains a complex process in the rapidly changing situation. It also explores international standards and practices concerning IDP rights, comparing Ukrainian legislation with European standards for the protection of internally displaced persons, allowing for an assessment of the state's readiness to provide the necessary level of legal and social support under martial law. Additionally, the impact of martial law on the effectiveness of legislative initiatives is highlighted, particularly issues related to the imperfections of administrative procedures, lack of proper coordination between government bodies and organizations responsible for IDP support, as well as the restrictions arising from ongoing military actions. The article offers recommendations for improving mechanisms for supporting internally displaced persons. Overall, the article is of interest to researchers, practitioners in public administration, government representatives, and the public seeking a deeper understanding of the processes of formulating and implementing state policy.

Keywords: internally displaced persons, martial law, legal rights, social rights, social protection, medical services, housing rights, education, legal status, international standards, administrative procedures, state support.

Вікторія ПИТЛЬОВАНА. Правові та соціальні права внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану в Україні

У статті розглядаються правові та соціальні аспекти захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах воєнного стану в Україні. З огляду на велику кількість людей, які через збройну агресію РФ були змушені покинути свої домівки, питання забезпечення їхніх прав стають надзвичайно важливими. У статті детально розглянуто законодавчі ініціативи та нормативно-правові акти, спрямовані на підтримку ВПО, зокрема соціальний захист, доступ до медичних послуг, житлові права та права на освіту. Окрема увага приділена аналізу соціальної допомоги, зокрема фінансових виплат, та інших державних програм, що забезпечують мінімальний рівень життєзабезпечення переміщених осіб. Важливим аспектом є правовий статус ВПО в Україні, що включає особливості забезпечення прав на соціальні виплати, доступ до правосуддя та інші форми правового захисту. Порушуються питання труднощів, з якими стикаються ВПО при наданні документів, реєстрації місця проживання та реалізації прав, що є складним процесом в умовах швидко змінюваної ситуації. Стаття також розглядає міжнародні стандарти і практики, що стосуються прав ВПО, порівнює українське законодавство з європейськими стандартами захисту прав внутрішньо переміщених осіб, що дозволяє оцінити рівень готовності держави забезпечити необхідний рівень правової та соціальної підтримки в умовах воєнного стану. Окремо виділено вплив воєнного стану на ефективність виконання законодавчих ініціатив, зокрема проблеми, пов'язані з недосконалістю адміністративних процедур, відсутністю належної координації між державними органами та організаціями, що опікуються ВПО, а також з обмеженнями, що виникають через

воєнні дії. Стаття пропонує рекомендації щодо вдосконалення механізмів підтримки внутрішньо переміщених осіб. Загалом, стаття становить інтерес для науковців, практиків у сфері державного управління, представників органів влади та громадськості, які прагнуть отримати глибше розуміння процесів формування та реалізації державної політики.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, воєнний стан, правові права, соціальні права, соціальний захист, медичні послуги, житлові права, освіта, правовий статус, міжнародні стандарти, адміністративні процедури, державна підтримка.